

системи нашої держави, актуалізацію вченим поваги до прав і свобод людини та громадянина.

Список використаних джерел

1. Володимир Володимирович Копейчиков. Наукова школа прав людини та їх забезпечення в діяльності правоохоронних органів / [М. М. Пендюра, С. Д. Гусарев, В. С. Заяць, О. Д. Тихомиров]. Київ, 2008. 34 с.
2. Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л. та ін. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 164.
3. Капічон О. Г. Історико-правова спадщина академіка В. В. Копейчикова : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
4. Правознавство / За ред. В.В. Копейчикова. – К., 2002. – С. 21.

*Мельник Марія Геннадіївна,
студент 103 навчальної групи
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ПЕРЕД ОСОБОЮ

Важливості у сучасному правовому вимірі набула проблематика інституту відповідальності держави перед особою, яка безпосередньо пов'язана із забезпеченням та гарантуванням її прав і свобод. Відповідно до ст. 3 Конституції України [1], держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Звідси є очевидним, що юридична відповідальність держави перед особою є формою реалізації юридичних гарантій держави зі забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Одну з основних ознак правової держави – зв'язаність держави правом – треба розуміти так, що права особи не є дарованими державою, а мають власне обґрунтування. Вони об'єктивно існують від народження людини і є невідчужуваними від неї. Тому відносини особи та держави мають розвиватися на основі їх зв'язаності взаємними правами, обов'язками і відповідальністю. Як громадянин є відповідальний перед державою, так і держава відповідальна перед громадянином.

Б. Кістяківський писав: «у правовій державі влада має бути організована так, щоб вона не придушувала особу; у ній як окрема особа, так і сукупність осіб – народ – мають бути не лише об'єктом влади, а й суб'єктом її» [2, с. 212].

Формулюючи головний обов'язок держави як утвердження і забезпечення прав і свобод людини, очевидно, проблему відповідальності держави перед особою необхідно розглядати в контексті відносин «особа – держава». Ці відносини не мають на меті забезпечення для однієї частини суспільства більшого ступеня свободи, ніж для іншої. У цьому разі необхідно говорити про державну владу, що забезпечує умови свободи для всіх членів суспільства, всіх громадян держави.

На думку Н. Оніщенко, розуміння відносин «особа – держава» можна звести до двох підходів:

1) індивідуалістичний, особистий, гуманістичний (природно-правовий). Цей підхід впливає із розуміння особи як цілі, держави – як засобу досягнення мети. Його зміст – права належать людині від природи. Людина має їх незалежно від держави, і ці права є невід'ємними. Завдання держави і суспільства полягає у тому, щоб додержуватися цих прав, не допустити їх порушення, створити умови для їх реалізації. Конкретний зміст і обсяг прав змінюються і розширюються з розвитком суспільства, самі ж фундаментальні права залишаються незмінними;

2) державний, статичний (позитивістський). Впливає із розуміння держави як мети. Свої права людина одержує від суспільства і держави, природа цих прав патерналістська. Суть полягає у тому, що держава – джерело і гарант прав людини, завдяки закріпленню їх у законі; право і закон мають низку істотних відмінностей; права особи змінюються залежно від державної доцільності та можливості [3, с. 102].

Концептуально можна визначити такі напрями відповідальності держави перед особою:

- гарантує кожному його права і свободи;
- бере на себе обов'язок і реально забезпечує права своїх громадян;
- надає свободу виявити себе в усіх галузях соціально-політичного життя, за винятком сфер, прямо застережених у законах;
- не має права обмежувати права і свободи, крім випадків, прямо передбачених законом;
- не має права притягувати до відповідальності за відмову давати свідчення або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом;
- гарантує захист судом прав і свобод людини та громадянина;
- діє виключно в межах закону, має встановлені конституцією чіткі межі своїх повноважень;
- відповідальна за неправомірні дії посадових осіб: перевищення влади, зловживання службовим становищем;
- зобов'язана відшкодувати за свій рахунок чи за рахунок органів місцевого самоврядування матеріальну і моральну шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень;
- гарантує право особи звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ або до відповідних органів

міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [4, с. 16 – 21].

Отже, елементом правової держави визнається також відповідальність держави перед особою. Юридичний аспект відповідальності держави перед особою ґрунтується на нормах чинного законодавства, а в науці – на тих чи інших теоріях походження держави. Саме по собі поняття держави є абстрактним.

У теорії права держава розглядається як механізм організації та реалізації державної влади, що складається з державних органів, їх посадових осіб і характеризується низкою ознак (територія, суверенітет, населення тощо). Державні органи та їх посадові особи виступають від імені держави, а тому «держава відповідає за те, що не змогла належним чином забезпечити нормального функціонування державного апарату, внаслідок чого сталося порушення прав приватних осіб».

Норми чинного законодавства передбачають той чи інший вид юридичної відповідальності державних органів та їх посадових осіб. Разом із тим державні органи – це колективні суб'єкти, в яких складно визначити участь, вплив, вину конкретної посадової особи у виникненні суспільно небезпечних чи шкідливих наслідків. Держава як і її органи виступають безособовими суб'єктами. Це, відповідно, породжує низку проблем.

Дану багатоаспектну проблему потрібно розглядати у розрізі складності самої природи держави, що включає соціальну, політичну та правову складові. Соціальний аспект відповідальності держави полягає у створенні умов та веденні такої політики, за яких здійснюється соціальне забезпечення, реалізуються гарантії соціального захисту, працевлаштування, гідного рівня життя.

Політичний аспект відповідальності держави пов'язаний з рівнем легітимності публічної державної влади та полягає у веденні такої політики і прийнятті таких рішень, які б відповідали очікуванням суспільства, національним та суспільним інтересам. У випадку здійснення політики, що оцінюється суспільством як шкідлива чи не вигідна для суспільного і державного розвитку, політичний аспект відповідальності держави полягає у негативних наслідках, що проявляється у втраті довіри суспільством до тих органів і посадових осіб, які здійснюють таку політику.

Юридичний аспект відповідальності держави полягає у понесенні передбачених законодавством заходів правового примусу державними органами та їх посадовими особами за заподіяння шкоди особам своїми рішеннями та діяльністю.

Однією із проблемних ланок юридичної відповідальності держави перед особою та гарантією реалізації прав і свобод людини та громадянина є кримінальна відповідальність посадових та службових осіб. Це стосується передусім сфери реалізації прав громадян. Оскільки ці права не є природними, а надаються державою, в разі їх здійснення громадяни не мають пріоритету перед державою як іншим суб'єктом відповідальних правовідносин. Посадові ж особи, які діють від імені держави чи органів місцевого самоврядування, користуються специфічними владними правами і мають реальну можливість зловживати ними фактичним невизнанням чи ігноруванням того чи іншого права людини і

громадянина, або незаконним обмеженням цього права, або порушенням процедури його обмеження тощо [5, с. 281].

Питання про відповідальність держави перед особою потрібно розглядати, враховуючи їхній взаємозв'язок, взаємодію, оскільки це двосторонні відносини, а не односторонні, де завжди повинен бути взаємовплив одного суб'єкта на іншого. Цей вплив може бути не рівнозначним, суперечливим, але такі відносини мають бути. На думку Р. Хачатурова, однією з ознак правової держави є взаємна відповідальність держави і особи. У правовому суспільстві громадянин повинен володіти такою ж можливістю примусу посадовців до точного виконання правових норм, якою володіють посадовці стосовно громадян [6, с. 195].

Тому відносини особи і держави в соціальній правовій державі будуються на встановленні такого балансу, за якого:

а) особа мала б можливість безперешкодно розвивати свої здібності, задовольняти права, свободи і законні інтереси;

б) держава одержувала б визнання і підтримку своєї діяльності з боку особи, яка виконує свої обов'язки і несе відповідальність за їх невиконання.

Отже, необхідно вивчати всі аспекти соціальної відповідальності для можливості поєднання економічного прогресу та сталого соціального розвитку. А саме її рівень, характеризує соціальну спрямованість державної політики, соціальні стандарти суспільства та соціально-моральну зрілість людини. Як стверджує досвід, об'єктивно держава завжди не зацікавлена в здійсненні механізму власної відповідальності. Цілком очевидно, що відповідальність держави може настати передусім там, де є можливість у громадян контролювати дії влади.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 05.10.2019).
2. Альчук М.П. Філософія права Богдана Кістяківського: моногр. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 300 с.
3. Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах: моногр. / кол. авт.; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. 216 с.
4. Ладиченко В.В. Функціональний підхід до розуміння держави: питання про дотримання інтересів особистості. *Держава і право*: зб. наук. пр. «Юридичні і політичні науки». Вип. 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2007. С. 16–21.
5. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. Київ : Атіка, 2004. 461 с.
6. Хачатуров Р.Л. Юридическая ответственность / Р. Л. Хачатуров, Р. Г. Ягутян. Тольятти : Международная академия бизнеса и банковского дела, 1995. 295 с.